

KAS UNGARI KEELES ON KAKS PUNASE VÄRVI PÕHINIME *PIROS* JA *VÖRÖS*?

MARI BOGATKIN-UUSKÜLA,
URMAS SUTROP

Annotatsioon. Kirjanduses leidub väiteid, et ungari keeles on erandlikult 12 põhivärvinime. Seejuures leiduvat punase jaoks kaks põhinime *piros* ja *vörös*. Meie 125 ungari keelejuhiga läbi viidud empiirilise uurimistöö põhjal selgus, et ungari keeles on siiski 11 põhivärvinime ning *vörös* ei ole põhivärvinimi. Ungari keele kahe punase kasutus on seotud kollokatsioonidega ning võib olla areaalne nähtus.

Võtmesõnad: leksika, semantika, põhivärvinimi, punane, kollokatsioonid, liitvärvisõnad, areaal, ungari keel

1. Sissejuhatus

Brent Berlini ja Paul Kay klassikalise töö „Värvide põhinimed: nende universaalsus ja evolutsioon” (1969) kohaselt ilmuvad värvide põhinimed keelde kindlas järjekorras. Selle põhivärvinimede teooria hilisemad edasiarendused lubavad värvinimede arengu varastel staadiumitel suuremat varieeruvust põhivärvinimede kujunemise ja ilmumise järjekorras (nt Kay jt 1991). Samas on jäänud muutumatuks teooria põhipostulaat, et täielikult väljaarenenud värvide põhinimede süsteemiga keeles on kokku 11 põhivärvinime nagu eesti keeleski – *valge, must, punane, kollane, roheline, sinine, pruun, hall, roosa, lilla ja oranž* (vrd Sutrop 1995, 2002a).

Mõned keeled võivad olla erandlikud ning neis võib olla rohkem kui 11 värvide põhinime. Näiteks vene keeles on B. Berlini ja P. Kay arvates 12 põhivärvinime, kuna *sinise* asemel on vene keeles kaks põhinime *sinij* ‘sinine, tumesinine’ ning *goluboj* ‘helesinine, külm sinine’ (1969: 35–36, 98–99). Hilisemad uuringud on kahtluse alla seadnud, et vene keeles on kaks sinise mõistele vastavat põhivärvinime. Galina V. Paramei (2005) on äsja põhjalikus uurimuses osutanud, et *goluboj* on vene keeles „kultuuriline põhivärvinimi” ning seetõttu tuleks põhivärvinime definit-sioon(id) üle vaadata.

Teise keelena, kus võiks erandlikult olla 12 põhivärvinime, pakkusid B. Berlin ja P. Kay ungari keelt. Ungari keele andmed said nad ühelt emigrandist keelejuhilt, kes elas San Francisco lahe piirkonnas USA-s. Punase mõistele vastab nende järgi kaks põhinime – *piros* ja *vörös* (Berlin, Kay 1969: 95). Need kaks värvinime ongi ungari keele värvinimede uurimisel kõige enam huvi pakkunud.

Varem ei ole ungari keeles empiirilisel korraliku metoodikaga värvide põhinimesid uuritud. Käesolevas töös esitame lühidalt meie tulemused ungari põhivärvinimede empiirilisel uurimisel, mis põhinevad katsetel 125 keelejuhiga. Seejärel keskendume punase piirkonnale, kus kahe punase nimetuse kasutus on ungari keeles intrigeeriv ja on põhjustanud väga erinevaid spekulatsioone. Pärast tulemusi esitame artiklis lühiülevaate kirjandusest, mis käsitleb ungari keele kahe punase mõistatust. Seejärel keskendume ungari keele kahe punase kasutusele, semantikale, liitvärvisõnadele ja kollokatsioonidele. Lõpuks osutame võimalusele, et ungari keele kahe punase kasutus võib olla areaalne nähtus ning toome näiteid tšehhi keelest.

2. Ungari keele põhivärvinimed

Põhivärvinime all mõistame põhisõna samas traditsioonis, nagu B. Berlin ja P. Kay (1969: 5–7) oma põhivärvisõna määratluses. Põhivärvisõna on psühholoogiliselt esiletulev, enamasti morfoloogiliselt lihtne omasõna, mis kuulub oma valdkonna prototüüpse(te) liikme(te)ga samasse klassi ning millel on viimas(t)ega ühesugune grammatiline potentsiaal. Üldiselt tähistab põhisõna mingit objekti, omadust või nähtust põhitasemel ning on kasutatav kõigis asjakohastes situatsioonides (vt Sutrop 2002a: 31–42, 2002b: 243).

2.1. Katsed ja intervjuud keelejuhtidega

Mari Bogatkin-Uusküla küsitles 22.–31. oktoobrini 2002. aastal Budapestis 40 ja 19. oktoobrist – 5. novembrini 2003. aastal nii Budapestis kui ka mujal Ungaris (Debrecenis, Győris, Pécsis, Balassagyarmatis jm) 85 emakeelset ungarlast. Kokku osales intervjuudes ja katsetes 125 keelejuhti. Intervjueerija rääkis keelejuhtidega ungari keeles. Katsed ja intervjuud keelejuhtidega viidi läbi ETF-i grandi 5040 toel.

Uurimiseks kasutati I. Daviese ja G. Corbett' (1995) välimeetodit, mis koosneb kahest katsest: loetelukatse ja nimeandmiskatse. Loetelu-

katses palutakse keelejuhtidel nimetada nii palju värvinimesid, kui nad teavad (Sutrop 2001, 2002b). Vastused protokollitakse nimetamise järjekorras. Nimeandmiskatses näidatakse katseisikutele 65 *Color Aid Corporation*-i värvipaberitega kaetud vineerist värvitahvli (5x5 cm) juhuslikus järjekorras asetatuna helehalli riidega kaetud arvutihiire matile. Katsed viiakse läbi loomulikus päevavalguses, kuid mitte tugevas varjus ega otseses päikesevalguses (Davies, Corbett 1995). *Color Aid* kasutab Wilhelm Ostwaldi värvüsteemi, kus värvi põhitunnusteks on värvitoon ning valge (*tint* – T) ja musta (*shadow* – S) sisaldus. Kasutatakse musta, valget, halle, süsteemiväliseid värvitoone, nt Rose Red – roospunane, kuut põhivärvitooni: Y – kollane, O – oranž, R – punane, V – lilla, B – sinine, G – roheline, nende vahetooni, nt ROR – punane-oranžpunane, RV – punalilla, ning põhi- ja vahetoonide erineva valge ja musta sisaldusega variante.

2.2. Tulemused

2002. aastal kogunes katsete tulemusena 3432 värvinime, mille hulgas oli 595 erinevat värvinime. 2003. aastal nimetas 85 ungari keelejuhti kokku 8754 värvinime, nende hulgas oli 979 erinevat ungari värvinime. Kokku nimetas 125 ungari keelejuhti 1149 (!) erinevat värvinime. 2002. aastal kasutati nimeandmiskatses 65 standardset värvitahvli, 2003. aastal lisati 15 värvitahvli punakas-lillakast ja kollakast spektriosast. Punakast spektrist võeti juurde viis tumepunast värvitahvli – Life Red, ROR T1, RV S1, R S1 (see oli meie katses kõige tumedam punane, midagi kuivanud vere värvi taolist) ja R T1 –, et kinnitada või ümber lükata kirjanduses esinevaid väiteid, et tänapäeva ungarlased kirjeldavad värvisõnaga *vörös* valdavalt tumepunast värvitooni. Ülejäänud lisatud värvitahvlid olid lillakas-roosad või kollased. Neid me selles töös ei käsitle.

Loetelukatses nimetas värvisõna *piros* 123 (39+84) ning värvisõna *vörös* ainult 44 (12+32) katseisikut 125-st (40+85) ungari keelt emakeelena kõnelevast keelejuhist. Tabelis 1 on 2003. aasta nimeandmiskatses nimetatud värvisõnade *piros* ja *vörös* kasutamise arvandmed. 80 värvitahvli nimeandmiskatses kasutasid 85 ungari keelejuhti värvisõna *piros* 210 ja värvisõna *vörös* 19 korda.

2002. ja 2003. aasta katsete tulemustest kokku selgub, et 125 ungari keelejuhti andis 65-le värvitahvlile nime *piros* 213 korda, värvisõna *vörös* asutati ainult 20 korda.¹ Enim kasutati värvinime *piros* värvitahvlite RO

¹ 2003. aasta tulemused ja 2002. ning 2003. aasta tulemused kokku erinevad märgatavalt selle poolest, et 2003. aastal on kasutatud 80 värvitahvli, 2002. ja 2003. aasta tulemused kokku saadi aga 65 värvitahvli põhjal.

Tabel 1. Värvisõnadega *piros* ja *vörös* kirjeldatud värvitahvlid

Värvitahvel	<i>piros</i>	<i>vörös</i>
Life Red	46	1
RO	51	5
ROR	44	3
ORO	22	–
R	16	3
ROR T1	13	1
R T1	8	3
Rose Red	6	1
RVR	3	–
R S1	1	2
Kokku	210	19

(79 korda), ROR (65 korda), ORO (34 korda) ja R (24 korda) tähistamiseks. Värvisõna *vörös* kasutati enim värvitahvlite RO (7 korda) ja ROR (5 korda) puhul.

Selle tulemuse põhjal ei saa teha järeldust, kas *vörös* on hele- või tumepunane, kuna keelejuhid kasutasid seda värvinime peaaegu kõikide punast sisaldavate värvitahvlite puhul.

Lisaks punaste uurimisele selgitati empiiriliste katsetega välja kõik ungari keele põhivärvinimed. Esitame oma tulemused tabelis 2, kus on võrdlevalt näidatud ka B. Berlini ja P. Kay (1969: 95) poolt pakutud ungari keele põhivärvinimed.

Tabel 2. Ungari keele põhivärvinimed

B. Berlin ja P. Kay (1969)	Käesolev uurimus	Eestikeelne vaste
fejér	fehér	valge
fekete	fekete	must
piros	piros	punane ₁
vörös	–	punane ₂
zöld	zöld	roheline
sárga	sárga	kollane
kék	kék	sinine
barna	barna	pruun
lila	lila	lilla
rózsaszín	rózsaszín	roosa
narancs	narancssárga	oranž
szürke	szürke	hall

Nagu me sissejuhatuses juba osutasime, pärinevad B. Berlini ja P. Kay andmed ühelt Ameerika ungari emigrandilt. Lisaks tekkisid ebatäpsused ungari värvinimede kirjutamises, kuna kasutati mitte just kõige autoriteetsemat Clevelandis välja antud ungari keele sõnaraamatut. Lühidalt seisnevad B. Berlini ja P. Kay ning meie tulemuste erinevused järgnevas: *fejér* on valge vananenud vorm ning peab olema *fehér*. Oranž on *narancssárga* 'apelsinikollane', mitte *narancs* 'apelsin'. See seletub sellega, et emigrandist keelejuhi keelekasutust mõjutas inglise keel, kus *orange* on 'oranž' ja 'apelsin'. Huvitav asjaolu ungari värvinimede juures on see, et kollase põhinimi *sárga* on väga nõrk ja seda kipub asendada *citromsárga* 'sidrunikollane', mis moodustab koos nimetusega *narancssárga* 'apelsinikollane, oranž' sümmeetrilise paari. Kahe punase küsimust ja tulemuste erinevust vaatame allpool. Täielikum käsitlus ungari keele põhivärvinimedest on töödes (Bogatkin-Uusküla, Sutrop 2005a, 2005b).

3. Värvinimede *píros* ja *vörös* päritolust

Ungari keeles tuletab paljudest nimisõnadest omadussõnu *s*-liide (-*as*, -*es*, -*os*, -*ös*), mille tähendus on väga mitmekesine: ta võib väljendada, et miski on millegagi kaetud, varustatud, kaunistatud, sisaldab midagi, on millegagi sarnane, keegi on millessegi riietatud, lisaks võib väljendada hulka, mõõtu, iga, aega, iseloomulikku tunnust või väiksemat intensiivsuse astet (nt *só* 'sool' > *sós* 'soolane'; *erő* 'jõud, tugevus' > *erős* 'jõuline, tugev', *kalap* 'kaabu' > *kalapos* 'kaabuga').

Mõlemad punast värvi tähistavad sõnad ungari keeles on saadud just samal viisil, *s*-liitega tuletamise teel. Värvinimi *vörös* lähtub soome-ugri algkeelest pärit *vér* 'veri' tüvest, seega võiks oletada, et *vörös* algne kuju on olnud *véres* 'verine, veriga kaetud', mis on hakanud tähistama punast värvi sellepärast, et on viidanud vere värvile (TESz: 1178). Loomulikult puutusid ungarlaste esivanemad küttide ja kalastajatena tihti veriga kokku. Ajapikku on esimeses silbis olev pikk *é* lühenenud, nii on saadud sõnakuju *veres*, mida kasutatakse veel tänapäevalgi *vörös* sünonüümina. Loetelukatses nimetas seda ainult üks keelejuht, 50-aastane Budapestis töötav Taga-Karpaatiast pärit mees. Nimeandmiskatses sõnakuju *veres* ei kasutatud.

Soome-ugri tüvi **wire* tähendusega 'veri' esineb läänemeresoome ja saami keeltes, mordvas, maris, komis ning kõigis kolmes ugri keeles (han-

di, mansi ja ungari). Punast tähistab selle tüvega lõunaeesti murretes *verev*, *verrev*, mansi murretes *wiyr*, *wiyər*, handis *wərtʒ* ning ungari keeles *veres*, *vörös* (UEW I: 576, Futaky 1991: 49–50, Sutrop 2002a: 167).

Ka värvinimi *piros* on tekkinud tüve *pír* ‘puna’ liitumisel *s*-liitega, kuid tal puuduvad vasted teistes sugulaskeeltes ning oletatakse, et tegemist on onomatopoeetilis-deskriptiivtüvega (*pir-* ~ *per-* ~ *por-* ~ *pör-*) (TESz: 206–208, 275). Võimalik, et tüvi on olnud vana *nomenverbum*, kuid tema häälikuline kuju viitab põlemise või küpsetamise juurde kuulvale katkematule praksumisele, krõpsumisele. Algselt on *piros* tähistanud küpsenud liha või röstitud leiva värvi, mis on pigem pruun kui punane või vähemalt tume (!), alles hiljem on ta saanud vere värvile viitavaks sõnaks (TESz: 208). Iga tänapäeva ungarlane ütleks pigem „*a vér piros*” ‘veri on punane’ (De Bie-Kerékjártó 2003: 70).

Anna Wierzbicka on oma varastes töödes semantilistest primitiividest pakkunud, et punase värvi nimetus võiks värvinimedevolutsiooni teisel staadiumil olla kontseptualiseerunud mõistest ‘veri’. Hiljem on ta seda arusaama täiendanud ning oletanud, et kuna punane on küllastunud soe värv, siis võiks selle nimetuse kujunemine esmalt olla seotud mõistega ‘tuli’. Ungari keeles on vanem soome-ugri punase nimetus *vörös*, mille tähendus on seotud verrega. Uuem ungari oma nimetus *piros* on aga kaudselt seotud tulega. See järjekord – enne veri ja siis tuli – on vastupidine A. Wierzbicka arvamusele värvinimedevolutsiooni arengust (1990: 124–128).

Värvinime *piros* kujunemist tüvest *pír*, mis viitab kuulmistajule (põlemise ja küpsemise hääli), oleks edaspidi huvitav selgitada sünesteesia, st erinevate meelte koostoime teooriatest lähtuvalt. Liha ja leiva küpsetamisel elaval tulel on ju haaratud kõik meeled – lõhnataju, maitsmine, nägemine, kuulmine, kompimine ning sellega kaasnev temperatuuritaju.

Värvinimega *piros* kuuluvad samasse sõnaperre nii verbid kui nimisõnad, nt *piroslik* ‘punetama’, *pirosság* ‘puna’, *pirul* ‘punastama’, *pirít* ‘röstima, praadima’, *pirkad* ‘koitma’, *pirkadat* ‘koit’, *pirók* ‘leevike’, kuid ka mitte nii läbinähtava sõnatüvega *perzsel* ‘kõrvetama, kõrbema’, *pörköl* ‘kõrvetama, röstima’ jt. Tüvi *pír* on iseseisva nimisõnana kasutusele võetud alles keeleuueenduse ajal (18. sajandi lõpp – 19. sajandi algus), kui sõnaga hakati tähistama koidupuna, koiduvalgust.

4. Kaks ungari punast. Ülevaade kirjandusest

Kahtelmata on *piros* ja *vörös* need ungari värvisõnad, mille pärast on peetud pikki, aastaid kestvaid arutelusid. Ühtse tulemuseni pole aga jõutud. Ühe sellise diskussiooni algatas 1899. aastal arstiteadlane István Csapódi ajakirjas Magyar Nyelvőr, soovides, et (arsti)teaduses tehtaks rangelt vahet, mida nimetada värvisõnaga *piros*, mida värvisõnaga *vörös* (Csapódi 1899: 201). Tema arvates võib nii ühiskeeles kui ka ilukirjanduskeeles kasutada mõlemat sõna nendega varieerides, teadusterminoloogias peaks aga olema kindlad reeglid. Ja nii pakub ta omalt poolt välja järgmise reegli: kuna värvipimedad ajavad ühe punase segi kollasega, teise sinisega, siis võiks esimesse gruppi kuuluvaid punaseid värve nimetada värvisõnaga *vörös*, teise gruppi kuuluvaid värve aga värvinimega *piros*.

Diskussiooni jätkab József Gárdonyi artikliga „*Piros või vörös*”. Tal le jääb silma Ungari Teaduste Akadeemia välja antud õigekirjutuse reeglistik, mis pakub Ungari rahvuslipu värvideks „*piros* või *vörös – fehér – zöld*” (Gárdonyi 1920: 84). J. Gárdonyi esitab küsimuse, kumb. Kas need mõlemad värvid tähendavad tõesti üht ja sedasama? Ta toob mitmeid keelenäiteid. Kui ainult kollakas-punane värv oleks *vörös*, siis kuidas saaks nimetada sõnaga *vörös* tumedat kuivanud vere värvi peeti, kuigi selle rahvalik nimetus on *vörösrépa* ‘punane porgand’? Ja *vöröskáposzta* ‘punane kapsas’ värv pole kollakas, vaid hoopis sinakas.

J. Gárdonyi meelest on *piros* ja *vörös* alati üks ja seesama värv. Kuid neil kahel tehakse vahet tunnetuslikul alusel. Värvinimi *piros* seostub meeldivate ja heade asjadega, emotsioonidega jne; *vörös* vihaga, halbade emotsioonidega ja hoiatava sisuga idioomidega, nt *elpirosodik* ‘punastama’, *piros hajnal* ‘punane koit’, *piros a taréja kakasnak* ‘kuke hari on punane’, *piros az én rózsam szája* ‘minu kullakese/kallima suu on punane’; aga *vörös kakas* ‘punane kukk, st tulekahju’, *vörös rém* (‘punane õudus, koletis, tont’), *vörös terror* ‘punane terror’, *vörös számum* ‘punane liivatorm’, *vörös bika* ‘punane härg’, *vörös fene* ‘punane kurat’, *elvörösödik* ‘vihast punaseks minema’ (Gárdonyi 1920: 85–86).

Sellega aga arutelu ei vaibu. 1921. aastal vastab J. Gárdonyi kirjutisele Géza Kenedy artikliga, kus ta samuti ütleb, et suures osas seostatakse värvinimesid *piros* ja *vörös* emotsioonidega. Kuid ta lisab: „Meie mõtlemises ei tehta kahel värvil vahet ainult tunnetuslikkuse erinevuse alusel, vaid reaalne värvikujutus erineb samuti, seega on mõlemad värvid meie (ungarlaste) mõtetes autonoomsed.” (Kenedy 1921: 33)

Aastate pärast jätkab diskussiooni keemik Pál Selényi, kes püüab füüsiliselt määrata ungari *piros paprika* 'punane paprika' värvi. Ta leiab, et paprika värvi kirjeldab paremini hoopis kolmas värvisõna *veres*, mida võiks pidada värvinime *vörös* sünonüümiks (Selényi 1947: 12). Ka tema leiab, et värvisõna kasutatakse keeelistel ja emotsionaalsetel alustel.

Ungari keele kahe punase nimetuse uurimise muutis uuesti päevakohaseks B. Berlini ja P. Kay monograafia värvide põhinimedest (1969), mida me oleme ülal juba korduvalt käsitlenud. See uurimus virgutab vastuolulist müüti kahest ungari punase põhinimest. Samas on see raamat aga inspireerinud paljusid keeleteadlasi küsimusega erinevate vaatenurkade alt lähemalt tegelema.

Ungari kaks punast tähistavat värvisõna on huvi pakkunud ka üldkeeleteadlastele ja slavistidele ning see huvi ei piirdu ainult artiklist artiklisse korduva nendinguga *vörös* = *tumepunane*, kusjuures mõnes töös on *vörös* kirjapilti tundmatuse ni muudetud, nt *vörös* (Forbes 1979: 296) või *voris* (Spence 1989: 473).

1997. aastal avaldas Robert MacLaury koos Judit Almási ja Zoltán Kövecsesiga ajakirjas *Semiotica* artikli „Värvi vaatepunktid: ungari *piros* ja *vörös*”. Selle töö lähtekohaks on B. Berlini ja P. Kay põhivärvinimede teooria, mille edasiarenduseks on R. MacLaury vaatepunktide teooria (*vantage theory*), mis püüab anda värvinimede kujunemisele ja arenemisele seletuse. Selle teooria järgi kujundatakse (taju)kategoriad analoogia põhjal, mis tekib aegruumi ning teiste taju ning kognitiivsete vaatepunktide koordinaatide osutustest. Korruga keskendub iga inimene ainult ühele koordinaatide paarile kõigist võimalikest (MacLaury 1997).

R. MacLaury ning tema kaastöötajad jõudsid väheste keelejuhtidega (ühiksa) olulisele järeldusele, et ungari keeles on põhivärvinimi ainult *piros*; seega *vörös* ei ole põhinimi. Lähtudes vaatepunktide teooriast püüti kahte ungari punast eristada heleduse-tumeduse teljel, mis tekitab kaks punase projektsiooni ehk vaatepunkti. Huvitav teoreetiline järeldus oli selline, et (R. MacLaury terminoloogias) retsessiivne paariline *vörös* peaks olema tume ning dominantne *piros* ei pea olema hele (MacLaury jt 1997: 75). Osaliselt on see vastuolus siinse uurimusega, sest empiirilisel ei ole *vörös* tumepunane.

Ungari punase nimetused võtab vaatluse alla ka A. Wierzbicka, kes defineerib värvinimesid semantiliste komponentide kaudu. Ta lisab punase ülddefinitsioonile *vörös* puhul komponendi „tume” ja *piros* puhul komponendi „hele” (Wierzbicka 1996: 317). Ungari kahest punasest ei

saa tihti mööda vaadata ka vene keele sinise nimetusi uurivad lingvistid (nt Moss 1989a, 1989b).

Käesoleva sajandi alguses on värvisõnu *piros* ja *vörös* uuesti uurima hakanud ungarlased ise. 2001. aastal on Gábor Kiss ja Isabel Forbes kirjutanud artikli „*Piros, vörös – red, rot, rouge*”, kus nad muuhulgas kirjeldavad oma välimeetodiga läbi viidud katseid 98 ungarlasest keelejuhiga. Kahjuks on nende katsete metoodika nõrk ning uurimuse tulemused seetõttu mõneti kaheldavad. Artikli huvipakkuvaimaks osaks on keelejuhtide nimetatud värvisõnade *piros* ja *vörös* kollokatsioonid (Kiss, Forbes 2001: 195–198). Samas väidetakse, et nii *piros* kui ka *vörös* on ungari keeles põhivärvinimed (Kiss, Forbes 2001: 198). Värvisõnade *piros* ja *vörös* kollokatsioonidest kirjutab G. Kiss ka 2004. aasta artiklis, kus ta ungari tekstikorpuse „Magyar Nemzeti Szövegtár” põhjal koostab erinevaid värvisõnade sagedusloetelusid, põhiliselt selleks, et kinnitada B. Berlini ja P. Kay hüpoteesi kahe punast tähistava põhisõna kohta, ning lisaks sagedusloetelusid substantiividest, mis võivad esineda koos värvinimedega *piros* ja *vörös* (Kiss 2004).

Ágnes De Bie-Kerékjártó on 2003. aastal kirjutanud värvisõna *vörös* kasutusest Ungari tuntumate ja suuremate päevalehtede Magyar Nemzet ja Népszabadság tekste uurides (De Bie-Kerékjártó 2003: 69). Teda huvitab eelkõige, millistes kontekstides on värvisõna *vörös* asendatav värvisõnaga *piros*. Ta saab kokku 12 kontekstikategooriat, kus *piros* enamasti ei saa asendada värvisõna *vörös*, ning järeldab sellest, et *vörös* on ungari keeles põhivärvinimi (nagu ka *piros*) (De Bie-Kerékjártó 2003: 70–78).

5. Liitvärvisõnad ja kollokatsioonid

Kui vaadelda liitvärvisõnu, mille põhisõnaks on *piros* ja/või *vörös*, samuti seoseid, mis emakeelsetel ungarlastel nende värvinimedega tekiavad, saame parema ülevaate ungari punaste sarnasest ja erinevast kontekstilisest käitumisest.

Liitvärvisõnade analüüsimaterjalina kasutame 2002. ja 2003. aastal läbi viidud katsetes nimetatud sõnu. Vaatleme värvisõnade *piros* ja *vörös* ühiseid ning erinevaid esikomponente Els Oksaare poolt saksa keele liitsõnaliste värvinimedede klassifitseerimiseks pakutud semantiliste rühmade kaupa (Oksaar 1961). Võtame saksa süsteemi aluseks sellepärast, et seda saab hõlpsalt kohandada ka ungari keelele. Ungari keele (nagu enamiku teistegi keelte) jaoks selline liitsõnaliste värvinimedede põhjalik klas-

sifikatsioon seni puudub. Eesti keele kohta on liitvärvisõnade klassifikatsiooni esitanud Lehte Rannut (1966), keskendudes täiendsõna liitumisele põhisõnaga grammatikalisest aspektist (liitumine on nimetavaline või omastavaline) (Rannut 1966: 478). Lisaks on artiklis vaadeldud päritolu märkivaid liitsõnu, millele vastanduvad võrdlust märkivad liitsõnad. Esimesse rühma kuuluvad liitsõnad, mille täiendsõna väljendab värvuse päritolu (nt *madarapunane*, *lepakoorepruun* jne), teise rühma liitsõnad, mille täiendsõnaga antakse edasi värvivarjundit võrdluse alusel mingi aine või eseme värvusega (nt *lumivalge*, *süsimust*, *veripunane* jne). Kõik ÕS 1960-s leiduvad liitvärvisõnad jagab L. Rannut käändkondade ja liitumistüübi järgi erinevatesse rühmadesse (Rannut 1966: 479–481). Ungari keele kohta sellist klassifikatsiooni esitada ei saa, kuna ungari keeles on nimisõna liitumine nominaalne.

Liitvärvisõnadest on loeteludes märgitud ainult liitsõna esikomponendid, mida tuleb lugeda vastavalt skeemile esikomponent ja *-piros/-vörös*, nt kui on märgitud *barnás* ‘pruunikas’, saame liitsõnaks vastavalt *barnáspiros* või *barnásvörös* ‘pruunikaspunane’, kollokatsioonide puhul tuleb arvestada, et *-piros/-vörös* liitub teisele sõnale, nt kui on märgitud *mély tégl*, tuleb seda lugeda *mély téglavörös* ‘tume telliskivipunane’.

I. Ühised esikomponendid liitvärvisõnades ja kollokatsioonides

1. **teine värvinimi ja *-piros/-vörös***: *barnás*- ‘pruunikas-’, *lilás*- ‘lillakas-’, *narancssárgás*- ‘oranžikas-’, *sárgás*- ‘kollakas-’;
2. **adjektiiv ja *-piros/-vörös***: *fakó*- ‘tuhm-, pleekinud’, *tompa*- ‘tuhm-’, *halvány*- ‘kahvatu-’, *közép*- ‘keskmine’, *sötét*- ‘tume-’, *világos*- ‘hele-’;
3. **värvipigment** (kunstlikul teel saadud värvaine või värv) **ja *-piros/-vörös***: *bíbor*- ‘purpur-’, *cinóber*- ‘kinaver-’, *kármin*- ‘karmiin-’;
4. **kivid, mineraalid, vääriskivid ja *-piros/-vörös***: *tégla*- ‘telliskivi-’;
5. **oksiidid, metallid ja *-piros/-vörös***: *rozsa*- ‘rooste-’;
6. **puuviljad, marjad, aedviljad ja *-piros/-vörös***: *narancs*- ‘apelsini-’;
7. **vedelikud, veed, joogid ja *-piros/-vörös***: *vér*- ‘veri-’, *alvadtvér*- ‘hüübinud vere’;
8. **tuli, jää, lumi, taevas, taevakehad ja *-piros/-vörös***: *tűz*- ‘tuli-’.

II. Erinevad esikomponendid liitvärvisõnades ja kollokatsioonides

Liitvärvisõna *piros* esikomponendid võivad olla järgmised:

1. **teine värvinimi ja *-piros***: *feheres*- ‘valkjās-’, *feketés*- ‘mustjas-’,

narancssárgásrózsaszínes- 'oranžikasroosakas-', *rózsaszín*- 'roosa-', *zöldes*- 'rohekas-', *sötétebb feheres*- 'tumedam valkjās-', *sötét lilás*- 'tume lillakas-';

2. **adjektiiv ja -piros**: *élénk*- 'elav-', *érdekes*- 'huvitav-', *erős*- 'tugev-', *igazi*- 'tõeline', *melég*- 'soe', *mély*- 'sügav-', *közönséges*- 'tavaline', *neon*- 'neoon-', *rikító*- 'karjuv-', *sima*- 'lihtne, tavaline';
3. **värvipigment** (kunstlikul teel saadud värvaine) **ja -piros**: *karmazsin*- 'karmin-';
4. **puuviljad, marjad, aedviljad ja -piros**: *meggy*- 'kirss-', *paprika*- 'paprīka-';
5. **vedelikud, veed, joogid ja -piros**: *bordó*- 'bordoo-';
6. **taimed, taimeosad, lilled ja -piros**: *ciklámen*- 'alpikanni-', *mályva*- 'kassinaeri-', *tuli*²;
7. **kondid, luud ja -piros**: *foszfor*- 'fosfori-'.

Liitvärvisõna *vörös* esikomponendid võivad olla järgmised:

1. **teine värvinimi ja -vörös**: *rőt*- 'punane', *mély téglá*- 'sügav telliskivi-', *sötét téglá*- 'tume telliskivi-';
2. **adjektiiv ja -vörös**: *matt*- 'matt-, tuhm-';
3. **värvipigment** (kunstlikul teel saadud (värv)aine või värv) **ja -vörös**: *terrakotta*- 'terrakota-';
4. **kivid, mineraalid, vääriskivid ja -vörös**: *cserép*- 'kahhelkivi-';
5. **oksiidid, metallid ja -vörös**: *bronz*- 'pronks-';
6. **puuviljad, marjad, aedviljad ja -vörös**: *granát*- 'granaatõuna-';
7. **vedelikud, veed, joogid ja -vörös**: *bor*- 'veini-';
8. **tuli, jää, lumi, taevad, taevakehad ja -vörös**: *láng*- 'leek-';
9. **taimed, taimeosad, lilled ja -vörös**: *rózsa*- 'roosi-';
10. **puu, puit ja -vörös**: *mahagon*- 'mahagoni-';
11. **loomad, linnud, kalad ja -vörös**: *róka*- 'rebase-';
12. **hüüdsõna ja -vörös**³: *jaj*- 'oi, ai-'.

Lisaks liitvärvisõnade analüüsile jälgime ka punase nimetuste *piros* ja *vörös* kollokatsioone. G. Kiss ja I. Forbes on põhjalikult uurinud (nii välimeetodiga kui ka mahukate korpuste põhjal), milliseid substantiive kasutatakse värvisõnadega *piros* ja *vörös*. Nad esitavad kolm rühma: 1) asjad, esemed, substantiivid, mida igasugustel tingimustel kasutatakse ainult

² Sõna *tuli* tähendus ja etimoloogia on ebaselged. Rahvaliku etimoloogia järgi võib olla lühenenud tüvi sõnast *tulipán* 'tulp'.

³ Els Oksaarel (1961) selline kategooria puudub.

Tabel 3. Värvisõnadega *piros* ja/või *vörös* seostuvad nimisõnad

Süntagmaatilised kollokatsioonid		Paradigmaatilised kollokatsioonid
Ainult <i>piros</i>	Ainult <i>vörös</i>	Nii <i>piros</i> kui ka <i>vörös</i>
<i>alma</i> 'õun'	<i>haj</i> 'juuksed'	<i>vér</i> 'veri'
<i>cseresznye</i> 'kirss'	<i>róka</i> 'rebane'	<i>rózsa</i> 'roos'
<i>lámpa</i> 'lamp'	<i>csillag</i> 'täht'	<i>toll</i> 'pastapliiats'
<i>Mikulás</i> 'jõuluvana'	<i>meggy</i> 'kirss'	<i>ceruza</i> 'harilik pliiats'
<i>pont</i> 'punkt'		<i>pulóver</i> 'kampsun'
		<i>könyv</i> 'raamat'
		<i>rúzs</i> 'huulepulk; ruuž'
		<i>száj</i> 'suu'
		<i>póló</i> 'polo'
		<i>kabát</i> 'mantel'
		<i>táska</i> 'kott'
		<i>zászló</i> ⁴ 'lipp'

(põhiliselt) koos värvinimega *piros*, nt *piros alma* 'punane õun'; 2) asjad, esemed, substantiivid, mida igasugustel tingimustel kasutatakse ainult (põhiliselt) koos värvinimega *vörös*, nt *vörös csillag* 'punatäht' ning 3) asjad, esemed, substantiivid, mida saab kasutada nii värvisõnaga *piros* kui ka värvisõnaga *vörös*, nt *piros könyv*, *vörös könyv* 'punane raamat', mõnel puhul muutub vastavalt värvisõnale väljendi tähendus, teisel puhul jääb tähendus neutraalseks (Kiss, Forbes 2001; Kiss 2004). Tabelis 3 on esitatud G. Kissi ja I. Forbes' tulemused. See esindab kollokatsioone (assotsiatsioone), mis emakeelsetel ungarlastel tekivad ühe või teise punast tähistava värvisõnaga (Kiss, Forbes 2001: 197).

Ungari keele kahe punase semantika edasisel uurimisel oleks otstarbekohane toetuda John Lyonsi semantiliste väljade teooriale. Tuleb empiirilisel välja selgitada värvinimede *piros* ja *vörös* kollokatsioonide ulatus, st kontekstide hulk, milles need sõnad võivad esineda (vrd Lyons 1995: 62). Nende kahe punase nimetuse ühiseid kollokatsioone tuleks käsitleda paradigmaatilistena, mille puhul *piros* ja *vörös* on ühe süntagma piires paradigmaatilised, st „vabalt” vahetatavad. Kummalegi värvinimele ainuomaseid kollokatsioone tuleks vaadelda süntagmaatiliste suhetena punase nimetuse ja modifitseeritava nimisõna vahel (vrd Lyons 1977: 230–269).

⁴ Süntagmaatilisel kutsutakse Ungari rahvuslipu punast triipu siiski nimega *piros* ja Nõukogude Liidu punalippu nimega *vörös* (*zászló*).

6. Kahe punase semantikast

Palju on diskuteeritud ka teemal, millist punast tooni ungari kaks punast täpselt tähistavad. Ühed lingvistid on arvamusel, et *vörös* märgib füüsiliselt tumedamat tooni kui *piros* (Kálmán 1990, Sipőcz 1994, Wierzbicka 1996, MacLaury jt 1997, Kiss, Forbes 2001, De Bie-Kerékjártó 2003), teised pakuvad, et küsimus on pigem tunnetuslik ja keelelistest teguritest sõltuv (teatud idioomid, fraseologismid, kus kasutatakse ainult üht või teist värvisõna), värvitoon ise on aga üks ja seesama (Gárdonyi 1920, Selényi 1947, Kicsi 1988a, 1988b). On levinud veel kolmaski arvamus, et *vörös* tähistab kollase alatooniga punast, *piros* aga sinise alatooniga punast (Csapódi 1899). Samas leidub monograafiaid või artikleid, milles ei üritatagi sel teemal sõna võtta (Mátray 1910, Bartha 1937) või siis võetakse sel teemal sõna ettevaatlikult ja arusaamatult (Kenedy 1921). Paljud neist on lihtsalt spekulatsioonid, sest empiiriliselt on ungari värvinimesid uuritud ainult mõnel korral. Tundub isegi, et definitsioon *vörös* = *tumepunane* kordub artiklist artiklisse, ilma et autor selle tähenduse üle mõtiskleks.

Mari Bogatkin-Uusküla Ungaris läbi viidud katsed ei kinnita mitte mingil juhul väidet, et *vörös* tähistab tumepunast. Nimeandmiskatses kirjeldasid kõige tumedamat punast värvitahvli – R S1 – ungari keelejuhid vaid 2 korda sõnaga *vörös*. Samas anti kõige rohkem kordi värvinime *vörös* värvitahvli RO (ingl *orange-red*). Seega toetab meie läbiviidud katse hoopis Csapódi arvamust, et värvisõnaga *vörös* tähistatakse kollakat punast (Csapódi 1899: 203), kuid seegi hüpotees vajab veel täiendavat kontrollimist.

Huvitav ja edasist empiirilist ning korpusepõhist uurimist vajav arvamus on, et punase nimetustel *piros* ja *vörös* tehakse vahet tunnetuslikul ning emotsionaalsel alusel, et *piros* seostub meeldivate ja heade asjade ning emotsioonidega, *vörös* aga viha, halbade emotsioonide ja hoiatava sisuga väljenditega (Gárdonyi 1920: 85–86, Kenedy 1921: 33).

Värvinimede *vörös* ja *piros* kasutus on siiski eelkõige tunnetuslik. Tegelikult on nii Ungari rahvuslipu punane (*piros-fehér-zöld* ‘punane-valge-roheline’) kui ka Nõukogude Liidu lipp (*vörös zászló* ‘punalipp’) sama värvi (Kicsi 1988a, 1988b). Nii mõnedki Mari Bogatkin-Uusküla küsitletud keelejuhtidest kinnitasid, et nende jaoks on *piros* ja *vörös* värvi tähistuse mõttes sünonüümid ning nende kasutamine oleneb kontekstist ja traditsioonist.

Ungari kahe punase süntagmaatiliste kollokatsioonide puhul võib olla tegemist areaalse nähtusega, kuna ka tšehhi keeles tähistab punast värvi kaks värvisõna – *červený* ja *rudý*, kusjuures viimasele on ükskeelsetes tšehhi sõnaraamatutes sageli lisatud tähendus *tmavě, sytě červený* 'tume, küllastunud punane'. Seega võiks eeldada, et tšehhi värvinimele *rudý* vastab ungari *vörös* ja tšehhi värvinimele *červený* ungari *piros*. (Etümooloogiliselt on tšehhi *červený* seotud ühe tõugu vere värviga; *rudý* on seotud (raua)maaki ja punast tähistava sõnaperega, vt Machek 1957: 70–71, 426–427.) Kasutuskonteksti jälgides pole need vastavused aga nii lihtsad. Punapeet on ungari keeles *vörösrépa*, tšehhi keeles aga *červený řepa*, punane kapsas ungari keeles *vöröskáposzta*, tšehhi keeles *červeně zelí*. Ja kui ungari keeles saab veini kohta öelda ainult *vörösbör* (välja arvatud Transilvaanias, kus kasutatakse ka vormi *pirosbör*), siis tšehhi keeles on võimalikud nii *červeně víno* kui ka *rudé víno*. Kuid nii nagu ungari *vörös* on kujunenud sotsialismi ja kommunismi tähistavaks punaseks, on sama tähendus ka tšehhi värvisõnal *rudý*, nt *rudá armáda* 'punaarmee' ja *vörös hadsereg* 'punaarmee' ning *vöröskatona* 'punasõdur'; *rudá hvězda* 'punatäht' ja *vörös csillag* 'punatäht'; aga ka *rudý baron* 'punaparun' ja *vörös zászló* 'punalipp' (kuigi *červený praporek* 'punalipp'). Samuti vastavad *vörös* ja *rudý* teineteisele mõnes muus väljendis, nagu *vörös bolygó* ja *rudá planeta* 'punane planeet = Marss'. Enne edasiste areaalsete järelduste tegemist vajaksid tšehhi ja teiste piirkonna slaavi keelte (põhi)värvinimed välimeetodiga põhjalikku uurimist.

7. Kokkuvõte

Ungari värvisõnad *piros* ja *vörös* on olnud pidevaks diskussiooniallikaks alates 19. sajandi viimastest aastatest tänaseni. Põhiliselt on vaieldud selle üle, millist värvi need sõnad täpselt tähistavad. Välja on pakutud mitmeid variante. Levinuim seisukoht on, et *piros* tähistab helepunast, *vörös* aga tumepunast. R. MacLaury vaatepunktide teooria järgi ei pea *piros* olema tingimata hele, kuid tema retsessiivne paariline *vörös* tähistab siiski tumedat punast. Meie Ungaris läbi viidud empiirilised katsed seda ei kinnita. Teiseks on pakutud, et *vörös* tähistab kollaka alatooniga punast, *piros* aga sinaka alatooniga punast. Kolmandaks on väidetud, et nii *piros* kui ka *vörös* tähistavad ühte ja sedasama värvi, ainult nende kasutus oleneb keelelisest kontekstist ja põhineb emotsionaalsetel alustel. Nii seostub värvisõna *piros* enamasti positiivsete emotsioonidega ja

meeldivate asjadega, *vörös* aga negatiivsete emotsioonidega, halbade asjadega ja esineb hoiatava sisuga idioomides.

Alates B. Berlini ja P. Kay 1969. aastal avaldatud klassikalisest tööst on uuritud, kas mõlemad ungari punased *piros* ja *vörös* on värvi põhiniimed, nagu B. Berlin ja P. Kay oma töös viitavad. Enamasti on levinud arvamus, et nii *piros* kui *vörös* on ungari keeles põhivärvinimed, kuid samas pole seda empiiriliste katsetega kindlaks tehtud.

Mari Bogatkin-Uusküla küsitles 2002. ja 2003. aastal Ungaris 125 ungari keelt emakeelena kõnelevat keelejuhti, kellelt saadud vastuste põhjal võime järeldada, et ungari keeles on põhivärvinimi ainult *piros*. Värvisõna *vörös* ungari keeles põhivärvinimi ei ole. Seega vastab ungari keel ilma eranditeta B. Berlini ja P. Kay teooriale. Ungari keeles on 11 põhivärvinime *fehér* 'valge', *fekete* 'must', *piros* 'punane', *zöld* 'roheline', *sárga* 'kollane', *kék* 'sinine', *barna* 'pruun', *lila* 'lilla', *rózsaszín* 'roosa', *narancssárga* 'oranž' ja *szürke* 'hall'.

Ungari keele kahe punase kasutus (süntagmaatilised ja paradigmaatilised kollokatsioonid) võib olla areaalne nähtus, kuna sarnast kahe punase kasutust esineb ka (vähemalt) tšehhi keeles.

Kirjandus

- Bartha, Katalin 1937.** Szókinest tanulmány a magyar nyelv színnevezéseiről. Dolgozatok a Debreceni Tiszta István Tudományegyetem magyar nyelvészeti Szemináriumából. 2. szám. Szer. Bálint Csúri. Debrecen.
- Berlin, Brent, Paul Kay 1969.** Basic color terms: their universality and evolution. Berkeley, Los Angeles, Oxford: University of California Press.
- Bogatkin-Uusküla, Mari, Urmas Sutrop 2005a.** (Ilmumas ajakirjas Keel ja Kirjandus.) Põhivärvinimed tänapäeva ungari keeles.
- Bogatkin-Uusküla, Mari, Urmas Sutrop 2005b.** (Ilmumas ajakirjas Linguistica Uralica.) The basic colour terms of modern Hungarian.
- Csapódi, István 1899.** Vörös és piros. – Magyar Nyelvőr 28, 5, 201–204.
- Davies, Ian, Greville Corbett 1995.** A practical field method for identifying basic colour terms. – Languages of the World 9, 1, 25–36.
- De Bie-Kerékjártó, Ágnes 2003.** A vörös színnév használata a magyarban. – Ünnepi kötet Honti László tiszteletére. Szerk. Marianne Bakró-Nagy, Károly Rédei. Budapest, 67–79.
- Forbes, Isabel 1979.** The terms *brun* and *marron* in modern standard French. – Linguistics 15, 295–305.
- Futaky, István 1981.** Zur herausbildung des Farbfeldes im Finnougrischen. – Lakó emlékönyv. Budapest, 44–58.
- Gárdonyi, József 1920.** Piros vagy vörös. – Magyar Nyelv 16, 4/6, 84–87.
- Kálmán, Béla 1990.** Semantische Parallele in den finnisch-ugrischen Sprachen. – Nyelvtudományi Közlemények 91, 107–111.
- Kenedy, Géza 1921.** Piros vagy vörös. – Magyar Nyelv 17, 1/3, 33–34.
- Kicsi, Sándor András 1988a.** Az alapszínnevek lexikalizálásáról. – Magyar Nyelvőr 112, 4, 456–467.
- Kicsi, Sándor András 1988b.** Az alapszínnevek lexikalizálása. – Természet Világa 1, 43–44.
- Kiss, Gábor 2004.** A piros, vörös és más színnevek használata a magyar nemzeti szövegtár alapján. – Variabilitás és nyelvhasználat. Szerk. Tamás Gecső. (= Segédkönyvek a Nyelvészet Tanulmányozásához 34.) Segéd: TINTA Könyvkiadó, 160–165.
- Kiss, Gábor, Isabel Forbes 2001.** Piros, vörös – red, rot, rouge. – Kontrasztív szemantikai kutatások. Szerk. Gecső Tamás. (= Segédkönyvek a Nyelvészet Tanulmányozásához 11.) Segéd: TINTA Könyvkiadó, 190–199.
- Lyons, John 1977.** Semantics. Vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, John 1995.** Linguistic Semantics: An Introduction. Cambridge: Cambridge University Press.
- Machek, Václav 1957.** Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: Nakladatelství Československé Akademie Věd.

- MacLaury, Robert E. 1997.** Color and Cognition in Mesoamerica: Constructing Categories as Vantages. Austin: University of Texas Press.
- MacLaury, Robert E., Judit Almási, Zoltán Kövecses 1997.** Hungarian *piros* and *vörös*: color from points of view. – *Semiotica* 114, 1/2, 67–81.
- Mátray, Ferenc 1910.** A magyar színelnevezésekről. Kalocsa: Jurcsó Antal könyvnyomda.
- Moss, Anthony E. 1989a.** Basic colour terms: problems and hypotheses. – *Lingua* 78, 313–320.
- Moss, Anthony E. 1989b.** Does Russian have a basic term for purple? – *Linguistics* 27, 145–155.
- Oksaar, Els 1961.** Über die Farbenbezeichnungen im Deutsch der Gegenwart. – *Muttersprache* 71, 207–220.
- Paramei, Galina V. 2005.** Singing the Russian blues: an argument for culturally basic color terms. – *Cross-Cultural Research* 39, 1, 10–34.
- Rannut, Lehte 1966.** Nimisõna liitumine värvust tähistava omadussõnaga. – *Keel ja Kirjandus* 8, 478–486.
- Selényi, Pál 1947.** Piros és veres. – *Magyar Nyelvőr* 72, 2, 12–14.
- Sipőcz, Katalin 1994.** A vogul nyelv színnevei. (= *Studia Uralo-Altaica*. Suppl. 3.) Szeged.
- Spence, Nicol C. W. 1989.** The linguistic field of colour terms in French. – *Zeitschrift für Romanische Philologie* 105, 472–497.
- Sutrop, Urmas 1995.** Eesti keele põhivärvinimed. – *Keel ja Kirjandus* 12, 797–808.
- Sutrop, Urmas 2001.** List task and a cognitive salience index. – *Field Methods* 13, 3, 263–276.
- Sutrop, Urmas 2002a.** The vocabulary of sense perception in Estonian: structure and history. (= *Opuscula Fenno-Ugrica Gottingensia* 8.) Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Sutrop, Urmas 2002b.** Loetelukatse ja kognitiivse esiletuleku indeks. – *Teoreetiline keeleteadus Eestis. Toimetanud Renate Pajusalu, Ilona Tragel, Tiit Hennoste ja Haldur Õim.* (= *Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised* 4.) Tartu, 240–254.
- TESz = A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1967.** Három kötetben: I A–Gy, II H–Ó, Ö–Zs, IV Mutató. Főszerk. Loránd Benkő. Szerk. Lajos Kiss, László Papp. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- UEW = Rédei, Károly 1998.** Uralisches etymologisches Wörterbuch. Bd. 1. Uralische und finnisch-ugrische Schicht. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Wierzbicka, Anna 1990.** The meaning of color terms. – *Cognitive Linguistics* 1, 1, 99–150.
- Wierzbicka, Anna 1996.** *Semantics: Primes and Universals.* Oxford, New York: Oxford University Press.

Are there two basic colour terms *piros* and *vörös* for red in Hungarian?

Mari Bogatkin-Uusküla,
Urmas Sutrop

The Hungarian colour terms *piros* and *vörös* have served as a topic of discussion since the late 19th century to this day. Linguists have mostly argued about the specific colours that these words denote. A number of possibilities have been suggested. According to the most common view, *piros* denotes light red and *vörös* dark red. However, according to the vantage theory by Robert MacLaury, *piros* need not be light, but its recessive partner *vörös* does denote dark red. Our empirical tests conducted in Hungary do not confirm it. Second, it has been suggested that *vörös* denotes red with a yellowish overtone while *piros* denotes red with a bluish overtone. Third, it has been claimed that both *piros* and *vörös* denote one and the same colour; only their usage depends on the linguistic context and has an emotional background. Thus, the colour term *piros* is mostly associated with positive emotions and pleasant things while *vörös* is associated with negative emotions, bad things, and occurs in idioms with a warning content.

Starting with the 1969 classical study by Berlin and Kay *Basic color terms: their universality and evolution* linguists have been interested in whether both Hungarian words denoting red *piros* and *vörös* are basic colour terms, as Berlin and Kay claim. It is commonly thought that in Hungarian both *piros* and *vörös* are basic colour terms; at the same time no empirical tests have been conducted to support this claim.

In 2002 and 2003 Mari Bogatkin interviewed 125 native speakers of Hungarian in Hungary. The answers enable us to conclude that in Hungarian only *piros* is a basic colour term. The colour term *vörös* is not a basic colour term. Thus, Hungarian is in line with the theory by Berlin and Kay and is not an exception. In Hungarian there are 11 basic colour terms *fehér* 'white', *fekete* 'black', *piros* 'red', *zöld* 'green', *sárga* 'yellow', *kék* 'blue', *barna* 'brown', *lila* 'purple', *rózsaszín* 'pink', *narancssárga* 'orange', and *szürke* 'grey'.

The use of two terms for red in Hungarian (syntagmatic and paradigmatic collocations) could be an areal phenomenon because a similar use of two terms for red can be found (at least) in Czech, too.